

С. В. ГЛОВАЦЬКИЙ,

методист предметів мистецької освітньої галузі комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

СУЧАСНИЙ УРОК МИСТЕЦТВА У НОВІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ: ВИМОГИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ

Сучасне суспільство потребує самостійних, ініціативних, відповідальних громадян, здатних ефективно взаємодіяти у виконанні соціальних, виробничих і економічних завдань. Виконання цих завдань неможливе без розвитку особистісних якостей і творчих здібностей людини, умінь самостійно здобувати нові знання та розв'язувати проблеми. Саме ці пріоритети лежать в основі реформування сучасної загальноосвітньої школи, головне завдання якої - підготувати компетентну особистість, здатну знаходити правильні рішення у конкретних навчальних, життєвих, а в майбутньому – і професійних ситуаціях.

Для успішної реалізації головних завдань сучасної загальноосвітньої школи пропонується використовувати систему активних та інноваційних художньо-педагогічних технологій, які є основою сучасного уроку мистецтва і забезпечують ефективний розвиток мистецьких здібностей учнів. Тому вчителю потрібно відійти від старих парадигм і працювати творчо, професійно спрямовуючи свою педагогічну діяльність на ефективний кінцевий результат.

Основне завдання учителя в умовах реформування української школи – це розвиток дитини і створення освітнього середовища, у якому їй буде цікаво навчатися. Учителі мають виконувати свою педагогічну діяльність відповідно до основної мети музичного мистецтва – формування естетичних почуттів, розвитку музично-творчих здібностей, художньо-образного мислення та естетичного смаку учнів. Для цього учитель повинен не тільки володіти сучасними методиками викладання, а й оволодіти педагогікою як мистецтвом, бути артистом. Має велике значення рівень виконавської майстерності вчителя музичного мистецтва, глибоке проникнення у зміст музичного твору, вивчення різних граней творчості композитора та самостійного пошуку засобів виразності. А сила образного слова вчителя, що супроводжується власним виконанням музичного твору, може мати вирішальне значення для виховного впливу на дитину. Під час проведення уроків мистецтва необхідно намагатися бути більшою мірою тренером, диригентом, концертмейстером, а ніж традиційним учителем.

На кожному занятті вчитель повинен намагатися створити оптимальні умови для адекватного різнобічного розвитку учнів, дотримуючись принципу природовідповідності, згідно з яким для розвитку певних здібностей та формування вмінь, зокрема музичних, природа відвела певні вікові періоди. Якщо природні можливості своєчасно не реалізовані, то здібності та якості більшості людей уже не можна розвинути в подальшому житті у повному обсязі. Тому надзавдання сім'ї, школи та кожного вчителя - своєчасна та послідовна реалізація можливостей дитини відповідно до її вікових особливостей.

Особливу увагу потрібно приділяти обдарованим дітям, формувати для них індивідуальні траєкторії навчання та розвитку. Важливо враховувати високий рівень творчих можливостей обдарованих дітей. Доручати їм функції помічників, експертів, керівників творчих груп тощо. На кожному уроці намагатися створювати для них зону комфортного розвитку.

Бажано частіше практикувати проведення бінарних та інтегрованих уроків мистецтва з різними дисциплінами: мовами, історією, літературою тощо. Такі уроки набагато ефективніші, а ніж монопредметні. Особливості музики, літератури й живопису як видів мистецтва: література найповніше і найглибше втілює в життя думки людини, музика – життя її почуттів і переживань, образотворче мистецтво – зміст уявлень людини про світ у тій формі, яку дає їй реальне почуттєве сприйняття дійсності. Під час проведення інтегрованих уроків усі компоненти мають бути представленими на професійному рівні. Особливо це стосується використання української та іноземних мов, музичного та образотворчого мистецтва, театру, хореографії тощо. Методистами України, провідними вчителями музики були запропоновані і розроблені різноманітні, цікаві, корисні **та демократичні типи уроків:**

- УРОК ВІКТОРИНА.
- УРОК-ОРКЕСТР.
- УРОК-КОНКУРС.
- УРОК-ПОДОРОЖ.
- УРОК-“КРУГЛИЙ СТИЛ”;
- УРОК-САМОПІЗНАННЯ;
- УРОК-КАРТИННА ГАЛЕРЕЯ;
- УРОК-КВК, ТОЩО.

Кожний з цих уроків має свою мету, специфіку та методичну основу, але всі вони – це різновиди сучасного уроку мистецтва в умовах НУШ.

Потрібно пам'ятати, що на уроках мистецтва також необхідно забезпечити процес формування якісних знань.

Усі знання у галузі мистецтва можна поділити на три категорії:

1. Опорні поняття, що мають засвоїти учні (знання про музичні жанри стилі й форми музичних творів, епохи розвитку музичного мистецтва та класичні школи, імена видатних композиторів і виконавців; інформація про оркестри, музичні інструменти, історію створення та описи характеристик окремих творів і т. ін.);

2. Знання з теми/предмета, запам'ятовування - обов'язковим;

3. Інформація культурологічного характеру, емоційного тла уроку.

Потрібно чітко визначити для себе, які саме опорні поняття учні мають засвоїти (запам'ятати) на уроці, домагаючись цього шляхом їх закріплення та повторення.

Особливо важливою є послідовна робота над формуванням розвивальних і виконавських умінь та навичок учнів, зокрема практична діяльність, пов'язана з:

- розвитком в учнів почуття музичного метра (розміру) й ритму, ритмічної пам'яті та навичок ансамблевого виконання;
- розвитком мелодійного та гармонійного слуху;
- розвитком умінь сприймати та споглядати твори мистецтва, визначати її зміст, розуміти, яким чином він розкривається, характер, виявляти власні враження, описувати емоційні стани, викликані почутим, побаченим, голоси та інструменти, що звучать, засоби виразності, формувати культуру емоційного сприймання й реагування на твір мистецтва:

- умінням рухатися під музику;
- умінням грати на найпростіших музичних інструментах, тощо.

Необхідно також чітко уявляти не лише те, яких знань, умінь та навичок мають набути учні на уроці, але й на якому рівні.

Під час планування та підготовки до уроків, намагайтеся зробити їх динамічним і різноманітним у дидактичному та художньому планах. Мається на увазі - раціональну послідовність та доцільну зміну видів і форм навчальної/творчої діяльності, зумовлену віковими та індивідуальними особливостями учнів класу.

Під час індивідуальної роботи з окремими учнями та/або групами завжди давати завдання класу та контролювати його виконання: учні не завжди здогадаються, що необхідно робити. Перед виконанням кожного завдання на уроці потрібен короткий і чіткий інструктаж учнів і перевірка, що вони зрозуміли, як саме слід виконувати його.

Важливо створювати для себе протягом уроку кілька пауз - можливостей для «відсторонення» від його безпосереднього проведення, і доручати це учням із високою мотивацією до навчання, коригувати свою роботу на уроці: СПОСТЕРІГАТИ, ОЦІНЮВАТИ її ніби збоку.

Упродовж уроку не потрібно стояти над дітьми і не ходити без потреби по класу, адже діти стомлюються від безперервного нагляду та контролю. Зробіть учнів центральним суб'єктом уроку, більше довіряйте їм. Контроль виконання частково передавайте дітям, наділяючи їх функціями експертів.

Урок мистецтва має проходити в оптимальному темпі, розмірено та ґрунтовно. Говорити швидко і проголошувати марні, стресогенні заклики і зауваження на зразок «швидше», «швиденько», «будь уважним» не бажано.

«Поспішай повільно! (лат.)», – одне з улюблених висловлень римського імператора Октавіана Августа (63 р. до н. е. — 14 р. н. е.).

Важливе значення в професійній діяльності вчителя має динаміка та виразність власного голосу під час вербальної комунікації з учнями. У разі спілкування з великою групою учнів, говорити потрібно помірковано, голосно; спілкуючись із малою групою – напівголосно; індивідуально – пошепки. Адже люди, які говорять дуже голосно, зазвичай мають знижений слух (їм здається, що всі навколо не достатньо чують). У кабінеті мистецтва необхідно дотримувати тиші, адже гучні шумові звуки «забруднюють» мистецтво, заважають його сприймати і споглядати.

Під час вокально-хорової роботи, виконуючи вокальні вправи та пісні, робити це потрібно артистично, виразно, з гарною інтонацією, виділяючи музичні фрази, штрихи, динаміку. Пам'ятаючи, що наслідувальний спів – першооснова вокального виховання. Отже, самому потрібно добре вивчити пісню, щоб можна було виразно і правильно виконати її на уроці, демонструючи своє власне виконання перед учнями.

Учителям-чоловікам доцільно під час виконання або показу користуватися фальцетом, потрібно максимально наближати звучання власного голосу до дитячого. Необхідно навчати дітей виконувати пісні виразно, з гарною інтонацією, динамікою та дикцією. При необхідності нагадувати учням та їхнім батькам, учителям інших предметів, що діти повинні співати неголосно, не зловживали гучною динамікою, щоб якомога точніше інтонувати. Гучний спів призводить до форсованого витягування звуків, що неприйнятно з точки зору вокальних норм, формування художнього смаку, а також це шкодить здоров'ю.

Проведення сучасного уроку мистецтва неможливе без використання колективних бесід, відповідей і обговорень! Мінімізуйте індивідуальне опитування та спілкування в режимі «сам-на-сам». Найпоширеніший метод вербальної

комунікації під час проведення уроку музичного мистецтва – евристична бесіда (проблемні питання, колективне обговорення та закріплення навчального матеріалу). Оптимальної ефективності можна досягти, залучаючи до розмови більшість або всіх учнів класу. Тому звернення на зразок: «Оленко, як ти вважаєш...?» - у такій ситуації є невдалим. Краще: «Діти, як ви вважаєте...?», а потім після 3-5-ти секундної паузи слід звернутися до одного з учнів або класу. Отриману відповідь необхідно уточнити/узагальнити й закріпити. Типова помилка багатьох учителів – одержавши відповідь від одного учня, вони одразу ставлять наступне запитання.

Учителю потрібно формулювати запитання чітко, точно та влучно. Уміння професійно ставити запитання відповідно до завдання уроку, теми, предмета й курсу шкільного навчання – найважливіша компетентність вчителя. А високий рівень професійної діяльності сучасного вчителя – це легкість, природність й простота в роботі і спілкуванні з дітьми, їхніми батьками та колегами-педагогами. Такому вчителеві властиві такі якості як професійна впевненість у собі, добрий гумор, виразність на вербальному та невербальному рівнях, гнучкість, уміння швидко імпровізувати тощо.

Одним із найважливіших показників уроку сучасного уроку є його щільність/насиченість. Критерієм щільності уроку є раціональне використання навчального часу як групою (класом), так і кожною дитиною. «Надзавдання» учителя — досягти високої щільності уроку, тобто ситуації, коли кожен учень ефективно розвивається/навчається в зоні свого найближчого розвитку, оптимально використовує кожну хвилину.

Традиційні пасивні форми навчання (лекція, розповідь учителя, індивідуальне опитування, перевірка домашнього завдання та ін.) надають навчальному заняттю низької щільності. Високу щільність на уроці музичного мистецтва забезпечують групові й колективні форми роботи, що належать до активних/партисипативних (інтерактивних) методів. Наприклад:

1. Вхід учнів до навчального кабінету під марш, визначаючи під лічбу вголос сильні та слабкі частки метра (розміру);
2. Гра групи учнів на найпростіших музичних (шумових) інструментах під час лічби вголос, виконуючи певний метр і ритм;
3. Колективне (а за потреби й індивідуальне) повторення заданих учителем або учнем-експертом ритмічних рисунків в ансамблі з певною розстановкою акцентів;
4. Колективне виконання вправ на формування вокального дихання, гарної дикції, уміння розуміти й підкорятися диригентським жестам;
5. «Настроювання» голосів на розспівування;
6. Хорове виконання пісень;

7. Рух під музику у вигляді довільної танцювальної композиції відповідно до характеру музики;

8. Колективна бесіда про композитора й про музичний твір, що прослуховують та аналізують на уроці;

9. Слухання музики (краще у відео форматі) з попереднім завданням щодо опрацювання її змісту, характеру, засобів виразності, музичної форми, інструментів/голосів, що солірують, особливостей оркестру/хору та ін.;

10. Колективне аналізування прослуханих музичних творів тощо.

Кожен вчитель має використовувати на уроках загальноприйняті методики збереження здоров'я дітей, а також уживати певних заходів, зокрема:

1. Забезпечити санітарно-гігієнічні умови в навчальному приміщенні (температурний і світловий режими, вологе прибирання та ін.).
2. Дотримуватися нормативів повітряного режиму, установлених з урахуванням віку дітей, пори року та температури атмосферного повітря.
3. Проводити для учнів уроки в режимі сидячи - стоячи; постійно стежити за поставою дітей, дотримувати правильної співочої позиції, а також у положенні сидячи (спина рівна, руки на колінах).
4. У початковій школі диференціювати дітей, об'єднавши їх у три групи залежно від музичних здібностей, рівня підготовки, чистоти інтонування та культури поведінки (група «А» — для дітей з гарною інтонацією та високою навчальною мотивацією; група «Б» — для дітей з неточною, нестійкою інтонацією; група «В» — для «гудошників»).

Важливо мати на увазі, що причини диференціації та розсаджування учнів за групами відомі лише вчителеві. Пояснення для учнів може бути таким: у групі «А» співають діти з високими голосами, у групі «Б» — із середніми, у групі «В» — з низькими. Причому необхідно постійно підкреслювати, що всім важливо вчитися співати високими голосами. Співвідношення кількості дітей у групах змінюється з розвитком та опануванням вокальних навичок. Практика свідчить, що вже в 3-му класі в групі «Б» дітей не залишається — вони переходять до групи «А», а в групі «В» залишаються лише ті учні, які потребують індивідуальної роботи з учителем або лікування голосових зв'язок. Щоб забезпечити достатню динаміку уроку, під час кожного уроку (у початковій школі) потрібно організовувати 2-3 динамічні паузи та музичні руханки, інсценування пісень та ін. Потрібно суворо дотримуватись рекомендацій медико-психолого-педагогічного консиліуму під час роботи з дітьми з групами ризику, тобто з тими учнями, які мають хронічні захворювання й інші відхилення. Учителю важливо безпосередньо брати участь у динамічних паузах, рухливих і валеологічних заходах разом із дітьми; подавати їм (та їхнім батькам) приклад здорового способу життя та рухової активності; створювати для учнів позитивний та комфортний

морально-психологічний клімат під час уроку. Під час проведення уроку:

- використовувати всі види оцінювання навчальної роботи та корисної праці учнів;
- стимулювати їхню працездатність схваленням, оплесками та ін.;
- формувати у дітей (під час хорового співу, слухання музики та ін.) почуття команди, творчої взаємодопомоги та чуйності;
- звертатися до дітей на ім'я спокійним і доброзичливим тоном;
- виховувати в дітей оптимізм, життєлюбність, бажання бути здоровими, сильними та спритними;
- навчати їх отримувати радість від мистецтва, кожного прожитого дня, від спілкування з учителем, однокласниками та ін.
- Для ефективного проведення уроків мистецтва (особливо в початкових класах) потрібен спеціалізований навчальний кабінет. У кабінеті мистецтва необхідно мати та постійно використовувати:
 - набір найпростіших музичних (шумових) інструментів;
 - портрети композиторів і видатних виконавців;
 - ілюстрації зі сценами з відомих опер та інших музичних вистав;
 - зображення музичних інструментів;
 - книги про мистецтво;
 - переліки характеристик музики — для визначення особливостей музичних творів; таблицю динамічних відтінків та ін.

Важливо створити в кабінеті умови для об'єднання дітей у вокальні групи («А», «Б», «В») з урахуванням того, що, починаючи вже з 2-го класу, у групі «А» зазвичай співає 80—90 % учнів класу. Дітей, які потрапили до групи «В» («гудощники»), необхідно розмістити між групою «А» та вчителем. Важливо, щоб вони постійно чули спів однокласників позаду себе та водночас звучання музичного інструмента, на якому грає учитель, спереду.

Доцільно також розмістити на бічних стінах навчальної кімнати додаткові нотні дошки, портрети українських та зарубіжних композиторів, художників, таблиці динамічних відтінків, переліки, що відображають характери музичних творів, а також максимально використовувати все це для підвищення щільності та продуктивності уроків.

Учителю слід мати для себе додаткові робочі місця у класній кімнаті, що допоможе змінювати психолого-педагогічну ситуацію під час уроку, усунути домінування педагога, створити творчу атмосферу колективної роботи, надати можливість учням випробувати себе в ролі педагога тощо. Наприклад, залежно від завдань окремих етапів уроку вчитель може відійти у кінець класу, перебувати поза учнями або серед них, поруч із ким-небудь за партою тощо.

Згідно з реформою Нової української школи сучасним можна назвати той урок, що побудований на засадах розвиваючого навчання, а також сприяє розвитку в учнів розумових операцій: умінь аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення, систематизації, класифікації, визначення причинно-наслідкових зв'язків та залежностей між різноманітними фактами, явищами, а також виробленню навичок логічного структурування. Але урок музичного мистецтва, за словами Василя Сухомлинського – це ще й пізнання світу почуттів, яке « неможливе без розуміння й переживання музики, без глибокої духовної потреби слухати музику й діставати насолоду від неї. Без музики важко переконати людину, яка вступає в світ, у тому, що людина прекрасна, а це переконання, по суті, є основною емоційної, естетичної, моральної культури». Тож намагайтеся зробити його таким!

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про освіту» / Нормативно-правове забезпечення освіти : у 4-х частинах. Харків : Видав. гр. «Основа», 2004. Ч. 1. С. 26–58.
2. Зязюн І. А. Національна державна комплексна програма естетичного виховання. *Рідна школа*. 1995. № 12. С. 30–51.
3. Печерська Е. П. Уроки музики в початкових класах: Навч. Посібник. Київ: Либідь, 2001. 272 с.
4. Букреєва Д. Види діяльності на уроці музичного мистецтва: [в початкових класах загальноосвітньої школи] *Музичний керівник*. 2013. № 2. С. 7-13.
5. Гончаренко М. М. Формування творчої активності на уроках музичного мистецтва. *Мистецтво в школі*. 2013. № 2. С. 6-8.
6. Мілюкова Н. П. Нетрадиційні уроки музичного мистецтва. *Мистецтво в школі* (Музика. Образотворче мистецтво. Художня культура). 2013. № 5. С. 2.
7. Пашкевич О. А. Дидактична гра на уроці музичного мистецтва. *Мистецтво в школі* (Музика. Образотворче мистецтво. Художня культура). 2012. № 2. С. 16/1-16/5.
8. Професійний стандарт «Вчитель закладу загальної середньої освіти». URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/zatverdzheno-profstandart-vchitelya-pochatkovih-klasiv-vchitelya-zakladu-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i-vchitelya-z-pochatkovoyi-osviti>
9. Формування загальнокультурної компетенції майбутніх фахівців: збірник наукових праць / за ред. О.С. Березюк, О.М. Власенко. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2013. 122 с.
10. Ростовський О. Я. Методика викладання музики в початковій школі. Тернопіль: Навчальна книга — Богдан, 2000.